

Митрополит Андрей Шептицький

ЯК БУДУВАТИ РІДНУ ХАТУ?

Львів - 2003

Вступне слово

Як Богонатхнений пастир Митрополит Андрей Шептицький уложив молитву за український народ, у якій звертається до Христа-Спасителя з різними потребами своєї пастви. Просить про прощення всіх провин та охорону перед спокусами. Просить про благословення Боже на наші родини, на батьків, дітей і молодь. „Провідникам нашого народу дай світло Твоєї премудрости з неба... Благослови також і дочасне добро нашого народу. Дай йому волю, щоб він міг свобідно розвивати свої природні, Тобою дані сили”.

Віщим своїм духом відчув Митрополит, що день волі українського народу прийде. І у свідомості Божого дару волі й державности, неначе у заповіті, передав духовним своїм дітям прозорий план „Як будувати Рідну Хату”. „Немов той чоловік, що пускаючись у дорогу, прикликав своїх слуг і передав їм своє майно. Одному він дав п'ять талантів, другому - два, а третьому - один, кожному за його здібністю, і від'їхав” (Мт. 25,14-15).

В часі Другої Світової війни, Митрополит Андрей разом із своїми єпископами й священиками, кожного року відбували серію Архиєпархіяльних Соборів над Господнім Декалогом і Його застосуванням у житті українського народу. Про кожну Божу Заповідь Митрополит приготував окремі декрети та конкретні правила, які для душпастирів були непомильними дороговказами у ділі освячення й спасіння народу.

Між декретами Собору 1941 року був і богословсько-соціальний трактат „Як будувати Рідну Хату”. У декреті Митрополит повчає священиків, як Церква повинна виховувати людей у християнських чеснотах, щоб були вони відповідальними й творчими громадянами. При допомозі науки Євангелії, Церква вщиплює в душах людей відчуття справедливості, чесності, ощадності, моральності, працьовитість... Школами громадських чеснот є родина, громада, товариство. Отож, Церква відіграє важливу роль у будівництві держави. Вона виховує народи і вщиплює християнські чесноти.

Думки й поучення Митрополита Андрея у посланні „Як будувати Рідну Хату“, мабуть, більш актуальні сьогодні, аніж тоді, коли він їх вперше писав. Україна, хоч вільна й незалежна, все-таки знаходиться у критичній ситуації під оглядом політичного, економічного життя разом із соціальними негараздами та, особливо, морального здоров'я своїх громадян. Документ „Як будувати Рідну Хату“ подає вказівки як вийти із важкого становища, як морально оздоровити жителів України.

Потрібно, щоб загал українського народу, провідники, священики і все громадянство запізналися із змістом натхненного поучення Митрополита Андрея. Можна знайти там розв'язки й ліки на різні проблеми й труднощі, що їх на даний момент має Україна. Отож, видаємо у формі окремої брошури цей корисний твір, щоб був він для всіх доступним та щоб весь народ міг з нього користати.

Михаїл Гринчишин, ЧНІ,

Апостольський Екзарх

ЯК БУДУВАТИ РІДНУ ХАТУ?

Декрет Львівського Архиєпального Собору 1942 року до духовенства
під заголовком «Ідеалом нашого національного життя...»

(грудень 1941 р.)

Частина I

Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенаціональна Хата-Батьківщина. Тому й надзвичайно важливо, щоб усе духовенство єпархії якнайправильніше над тим працювало, щоб по нашим силам спричинитися до здійснення цього ідеалу.

Передовсім треба здати собі справу з незвичайних труднощів, зовнішніх і внутрішніх, які стоять народу на перешкоді до того, та намітити дорогу, яка нас до того веде. Про зовнішні перешкоди не будемо говорити: не в нашій змозі усунути їх. Можемо тільки упросити ласку у Всевишнього Бога, в якого руках доля народів, щоб справи повів так, як бажаємо. Навіть тоді, коли той дар із Неба молитвами отримаємо і на нього заслужимо вірним і совісним зберіганням Божих заповідей, знайдеться пребагато великих внутрішніх труднощів, які треба буде вже нам самим побороти, очевидно, не без помочі Божої благодаті.

Завдання українського народу буде в тому, щоб створити такі суспільно-християнські обставини, які запевнювали б громадянам правдиве і стале щастя та мали досить внутрішньої сили, щоб поборювати відцентрові тенденції внутрішнього розкладу і успішно захищати межі від зовнішніх ворогів. Такою могутньою та такою, що забезпечує щастя всім громадянам організацією може бути Батьківщина тільки тоді, коли не буде цілістю, зложеною штучно з різних і різнорідних частин, а подібним до моноліту організмом, себто тілом, оживленим одним духом, що з внутрішньої життєвої сили розвивається, доповнює внутрішні браки і з природи є здоровим, сильним, свідомим своїх цілей, не тільки матеріальним, але й моральним тілом.

Очевидно, те, чим повинна бути всенаціональна Хата, може бути тільки ідеалом, який лиш частково народ може здійснити. Ніяка хата, навіть національна, не є в строгому значенні цього слова організмом, бо жодна держава не має внутрішнього одного життя, як це мусить мати кожний організм. Організм, твір природи, живе, розвивається і діє грою природних сил, що в ньому, і тільки в ньому, знаходяться. Тому й кожний організм живе своїм життям; природа не видає мертвих організмів.

А організація є твором людських рук. Її мета: створення тіла, яке по змозі якнайближче було б подібне до творів природи – організмів. Щоб це порівняння і різницю пояснити, скажемо: організм – це живе тіло, живуче дерево тощо; а організація – це мистецька статуя, будова, виконаний план людського розуму. Людська організація буде тим сильніша й тим краще відповідатиме наміченій її творцями меті, чим і оскільки, вживаючи сили природи та спираючись на природне життя поодиноких організмів, з яких людство складається, стане по змозі подібною до природного організму. Бо така вже людська природа, що в ній силою природного права повстають поодинокі організми під діянням людської культури, тобто праці людей над людською природою. Такі твори є якраз такими організаціями, такими близькими організмами, що в них ті два поняття майже затираються силою, сталістю тих організмів: природна сила, природне життя, на яке вони спираються.

Такою організацією-організмом є родина, утворена волею й умом людини, але утворена по силам природи і згідно з її законами. Такою організацією-організмом є громада, себто злука людей, що живуть в одній місцевості та зв'язані зі собою сусідством і спільнотою багатьох потреб і інтересів. Вона є твором людей, але так пристосованим до людської природи, до внутрішнього наряду її сил, її потреб, що є майже організмом. Звідси родина і громада є, сказати б,

протоплазмами, первісними клітинами, з яких складається людське суспільство. Обидві ці організації будуть тим сильнішими та тривалішими, чим більше будуть зважати на природу та її закони.

Дальшими організаціями, що вже далше виходять від первісного організму, – то всі спільноти, товариства, об'єднання, кооперативи, професійні спілки, що утворені волею людей для оборони або розвитку якихось спільних гараздів чи потреб. Їх сила і тривалість буде в тому, наскільки вони більше або менше відповідатимуть людській природі, її потребам, її природним змаганням і, очевидно, оскільки діяння людського розуму буде правильнішим та мудрішим. Такою організацією-організмом, ще більше віддаленим від первозору, але все-таки ще спертим на природні сили, можуть бути і держави, але легше ті малі держави, зложені з небагатьох, а зі собою зв'язаних сильними зв'язками солідарності громад, яких в одне лучить багато життєвих дібр і потреб. Мудрість, з якою побудована така організація, може з неї робити такий твір, що має життєву силу правдивого організму.

Чим більша кількість людей, з яких має складатися організація національного життя, чим більше умів, які мають працювати над тією організацією, чим загальніше прийняті ними засади тієї організації, чим у всіх, що до неї належать, більше спільних переконань, спільних потреб, спільних традицій, почуття солідарності і багатьох інших ще державних прикмет і чеснот, тим більше має така людська організація внутрішньої сили, що з неї робить щось немов організм.

Маючи приступити, як Бог дасть, до будови нашого національного моноліту, треба нам приступати до такої важливої справи озброєними достатніми знаннями і всіма потрібними прикметами. Треба і нашому народові, а хоч би тільки нашим вірним, передавати потрібні знання і виховувати його в усіх тих громадянських чеснотах, від яких залежить вартість цілої громадянської праці людини. Положення виглядає таке, що Боже Провидіння дасть українському народові виконати його природне право – вибрати собі й установити форму управи своєї Рідної Хати, тому треба нам над ним так працювати, щоб те своє право ужив він мудро і по-християнськи. На те треба і нам самим ясно з'ясовувати собі всі християнські принципи, що відносяться до суверенного народу. Пригадуємо їх тут тільки в ядерному скороченні, щоб ширшою презентацією не ослабити синтетичного образу справи.

Провідна влада походить від Бога, бо вона є природною консеквенцією людської природи і суспільного життя людини. Кажемо, що влада походить від Бога, від котрого походить і природа, і її природні змагання та потреби. Та влада лежить у природі народу, тобто всього

народу, не якоїсь поодинокі людини. Немає ніякої причини, чому один чоловік, або кілька чи більше їх могли б бути провідниками і іншим, собі рівним, наказувати. Народ може вибрати собі того чи тих, кому дає таку провідну владу, яку хоче, тобто є природним правом народу встановити собі форму провідної влади, вибрати поміж різними формами – монархічною, олігархічною чи демократичною, – утримуючи собі ту участь у провідній частині, яку може виконувати виборами, себто голосуваннями, а в деяких важливіших справах так званими плебісцитами чи референдумами. Та керівна влада має за мету служити публічному добру, зберігати й боронити природні і правильні свободи громадян, родин і всіх братств, фахових товариств чи синдикатів, чи кооперативів, чи всіх тих угруповань людей, які відповідають потребам людини і її свободі лучитися з іншими у виконванні своїх прав і обов'язків. Для збереження природної і правильної свободи громадян керівна влада встановляє справедливі закони, непротивні Божому праву і загальному добру, та безсторонне і незалежне судівництво, яке пристосовує загальні закони до поодиноких випадків і розмежовує взаємні права й обов'язки громадян. Провідна влада зобов'язана виконувати християнські обов'язки влади супроти Всевишнього Бога, тому мусить у житті пристосовувати принцип Божого Об'явлення і помагати всім громадянам у виконванні Божого культу, якого домагається Боже Об'явлення. Супроти неправдивих релігійних доктрин і не опертих на правді Божого Об'явлення культів провідна влада може запевнювати всім громадянам ту цивільну свободу, яку з природи має кожна людина: не бути змушеною до ніяких зовнішніх виявів внутрішніх переконань, яких не має і свободу виконувати той культ релігійний, який уважає за свій, оскільки в тому культі ніщо не противиться природній моралі. У тій цивільній толерації всіх вірувань і культів влада не має входити у внутрішній зміст тих вірувань, не апробує їх, а тільки запевняє громадянам у практиці цивільну свободу. Христовій Церкві, основаній самим Богом Ісусом Христом, влада зобов'язана забезпечувати повну свободу виконання її Божого посланництва і проповідання слова Божого Об'явлення.

Ті християнські принципи, що відносяться до верховної влади, є тільки в зародку виказані самим Христом Спасителем. "Знаєте, що князі народів (поган) панують над ними і вельможі їх тиснуть. Не так буде між вами, а хто хоче між вами бути великим, нехай буде слугою, а хто хоче між вами бути першим, нехай буде рабом. Бо Син Чоловічий не прийшов, щоб Йому служити, але щоб послужити й душу Свою дати за спасення багатьох" (Мат. 20, 26-28).

Але крім цих загальних християнських принципів у розбудові Батьківщини, треба ще багатьох, важких, може, до виконання, дослідів над питанням, яка форма правління найбільше відповідає українському народові з уваги на теперішню хвилину і теперішні його прикмети та недоліки або до якого ступеня треба йому радити затримувати для себе якусь участь у проводі, якою, може, не зуміє відповідно орудувати для власного свого добра. Бо демократія і свобода, і участь усього народу у виконванні керівної влади може йому запевнювати мир, добробут і щастя. Але коли у виконванні цієї свободи і прав народ мав би йти за фальшивими гаслами революції чи соціалізму і, обманутий неправдивими надіями, домагався б пересадної свободи без поваги до тих основних законів, на які спирається кожен громадський порядок, то безпосереднім наслідком так зрозумілої свободи чи демократії мусила б бути анархія, а вслід за нею неволя, нужда і руїна.

Щоб усі ці речі як слід собі з'ясувати і давати мудрі ради своєму народові, треба Духовенству передовсім пізнавати і самостійною працею досліджувати мало досі ще в світовій науці обговорювані питання про будівництво проводу й організацію всіх загальних виборів і голосувань. Бо великий народ – це не пісок одиниць, тобто не те, чим уявляв собі його такий Руссо, а за ним французька революція і, далі цілий європейський демократизм і лібералізм. Великий народ – це цілість дуже зложена злукою різних природних угруповань людей. Одні спираються на спільність праці, потреб, прав чи на сусідство хат і домівок, спільність фахових інтересів, учених тіл, різних теорій і наук, синдикатів робітників і хлібодавців, пролетарів і людей, які посідають що-небудь, – одним словом, є цілістю, зложеною з різнорідних спільнот, спертих на різні сторінки людської природи і суспільного життя. Треба неначе з лупою приглядатись до усіх тих угруповань, щоб у них чи попри них, чи над ними організувати життя.

Духовенство і в своїй душпастирській праці, і поза нею, для богословських чи соціологічних студій, повинно зблизька приглядатись до народних мас і досліджувати життя, прикмети і браки народу, бачити зблизька, як цей народ буває жертвою не тільки біля тяжких праць, але, крім цього, великих небезпек і оманливих надій. У всіх тих положеннях повинно Духовенство з любов'ю служити народу науками, радами й втіхами. Такий обов'язок світських священників і монахів! Досліджування народного життя повинно бути джерелом правильного осуду і про те, що тому народові треба в суспільному житті і політиці, себто які суспільні інституції, які форми влади, які закони найкраще відповідають його потребам.

Очевидно, не кожен священник може віддаватися таким студіям, але немало осягнемо, коли бодай деякі з нас науковою працею, а хоч би тільки щирим інтересом і таким дослідженням, яке доступне кожному, будуть або дійсними спеціалістами в тих усіх науках соціологічних і політичних, або будуть у них бодай визнаватися. Праця, до якої Собор запрошує духовенство, не легка, бо поза загальними християнськими засадами, що відносяться до влади, наша наука не досліджує, ба навіть ще й не знає багатьох питань, що відносяться до будівництва Батьківщини, а можна сказати, що й загальна світова наука ті питання досі ще занедбує. Занедбує їх тому, що знаходиться вже давно, від кінця XVIII-го ст. під сугестією соціологічних і філософічних теорій французької революції. В протиставленні до їх індивідуалізму і лібералізму перекинулись інші дослідники до соціалізму і державного тоталітаризму. Як наука, так і держави з одної крайності перекинулись у іншу, може; в дечому й тому, що посередній терен поміж двома крайностями не був досить наукою вивчений.

Старий монархічний режим, у якому були збережені давні ще, середньовічні інституції, в якому було, безперечно, багато зловживань, але й багато здорових ще і життєздатних традицій, підкопала й повалила французька революція, оперта на принципи крайнього індивідуалізму і крайнього лібералізму. Головний представник тих теорій Руссо уявляв собі людську суспільність чи людство як масу одиниць, зв'язаних з цілістю тільки своєю волею (СОЦІАЛЬНИЙ контракт). Людство і кожна його частина в його очах не мала нічого органічного, була неначе купою піску, в якій кожне зеренце незалежне, не злучене органічно з іншими. Та теорія мусила довести до хаосу, а передовсім довела до того поняття, що авторитет – це ніщо інше, як сума числа і природних сил. Така матеріалістична доктрина про всякий авторитет у державі завжди спирає його на брутальну силу маси і більшості. Одиницю до послуху і підпорядкування може схилити тільки матеріальна сила більшості. Таким чином матеріалізм перейшов із сфери космологічної на соціологію і політику. Після усунення Бога і Його закону, на що ж можна було сперти державну владу, як не на всемогутність більшості і на тих, що в імені тієї більшості говорили з тою перевагою, яку дає сила?!

Тим-то із крайнього індивідуалізму відбувається перехід до всемогутності держави, яку проповідає соціалізм. В практиці також нічим необмежена свобода одиниці мусить довести до такого хаосу, з якого людей може вивести тільки автократизм всемогутньої держави. Так із лібералізму й індивідуалізму люди переходять до держави, що вважає себе за компетентну входити в усі найменші подробиці життя

одиниць, хоче все нормувати, все бере в руки і одиницям не лишає вже ніякої свободи (тоталітаризм, етатизм). Ми всі були свідками в усіх європейських державах того банкруцтва крайнього індивідуалізму і лібералізму парламентарного устрою. Парламенти, зложені з представників цілого народу на підставі безпосередніх виборів, як були нежиттєздатним органом, так і були підкресленням непридатності індивідуалістичних теорій до державної організації. З них ми перейшли просто в соціалістичну державу з монархічною, аристократичною чи демократичною формою, яку приймає держава, в якій владу має диктатор і партія чи монопартія (Сталін).

Характеристичне при цих революціях те, що майже зовсім затираються форми державного і суспільного ладу, передані ще старим світом. При кожній з тих форм правління, які розрізняє Аристотель (Політика, кн. III, гл. 5, § 2), себто при монархії, олігархії чи демократії, державна влада може вважати себе за всемогучу і допроваджувати одиниці до цілковитої неволі або залишати одиницям свободу, що доходить і до крайності. Тому при змішані тих трьох форм ми бачили демократичні й олігархічні монархії, монархічні й олігархічні демократії або монархічні й демократичні олігархії. Іншими словами, в питаннях про управу держави вже не йде про те, чи формально держава є монархією чи республікою, але про те, чи в ній є збережена слухна міра поміж правами і свободою одиниць та правами і владою держави. Воно, зрештою, виходить на те саме, і розділ Аристотеля не тратить свого значення, бо все-таки в добре зорганізованій державі влада держить і виконує, за приписами чеснот, одна людина – монарх; або її виконують найкращі в народі, знову ж за приписами чесноти, це влада аристократії чи олігархії; або вона так розложена, що всі громадяни мають якусь участь у державній владі – це устрій демократичний. В ньому осягається те, що всі цінять і люблять порядок, виконуючи свої права, очевидно, також за приписами чесноти.

Ця вимога, з природи речі конечна, щоб усі "владь імущі" виконували її тільки за приписами чесноти, є найважчою до виконання. Досвід Європи, може, від віків навчив нас, що незвичайно важко знайти одного – монарха, який не ставав би бодай часом тираном і все поступав би по чесноті, "служив би" за приписами Євангелія. Оскільки осягнути важче те, щоб усі громадяни виконували участь у державній владі за приписами чесноти. Хоч та участь буде обмежена тільки до загального голосування і до принципу виборчих урядів аж до найвищого, скільки ж то треба загальних у всіх громадян чеснот на те, щоб влада була виконувана тільки за приписами чесноти! З цього

походить, що форма демократична доступна до найзагальніших спокус.

Тому при несправедливій владі, без чесноти, чим більше є в ній єдності, тим більше народові шкодить. Тиранія більш небезпечна, ніж зіпсута аристократія або олігархія, а ця знову гірша і небезпечніше від демократії. З усіх лихих організацій влади зла демократія, яку називають загально демагогією, ще найменше шкідлива, а зіпсута монархія, що її називають тиранією, найбільше шкідлива. Причина цього ясна, бо в демагогії, коли багато убогих переслідує багатіших і гнете їх силою числа, метою такого поступування є бодай добро більшого числа. А коли олігархія робить те саме, робить його для меншого числа, а тиранія робить те саме для добра тільки одного. Це все є тільки поясненням християнського принципу, що влада зобов'язує до служби. Хто має владу, мусить дбати про добро тих, кому служить: дбати про своє добро перед добром загалу – це надужиття кожної влади.

Зі сказаного випливає, що чим більше громадян має участь у владі і чим більша та участь, тим більше треба, щоб ті громадяни були праведними, себто мали моральне виховання, переповнене євангельськими принципами. Лев XIII пригадував цю правду американським єпископам (Енцикл. "Longinqua" 6.1.1895): "Якщо йде про громадський порядок, то це правда очевидна і всіма признана, що особливим способом у демократичних державах, якою є ваша держава, незвичайно важлива річ, щоб громадяни були чесні й притримувались звичаїв. Коли праведність і справедливість у вільного народу не є в пошані, коли не пригадується народові і часто, і дбайливо зберігання приписів Євангелія, сама свобода може бути великою небезпекою. Тому всі члени вашого духовенства, що працюють над навчанням народу, нехай ясно говорять про обов'язки громадян, так, щоб переконати уми і перейняти їх тією правдою, що лояльність, незацікавленість і чесність є конче потрібні в усіх функціях громадського життя.

Бо дійсно те, що недозволене в приватному житті, не є дозволене і в публічному житті". А в слові до французьких робітників-паломників Св. Отець казав: "Якщо ваша демократія буде християнська, вона забезпечить батьківщині мир, добробут і щастя. І навпаки, коли віддасться революції та соціалізму, коли, обманена шаленими ілюзіями, кинеється на ревіндикації, що нищать основні закони, на які спирається кожен громадський порядок, наслідком такої демократії для самих робітників буде неволя, нужда і руїна".

Можна зробити ще й таке зауваження, що коли олігархія спирається на одну партію або на один народ, спокуса надуживання владою для гноблення інших партій чи національностей є більшою. Чесноти громадян, що беруть участь у владі, мусять бути тим більші, чим більше партійність і національний шовінізм засліплюють чоловіка супроти прав противників.

Частина II

З того всього, що сказане, виходить ясно, якою є великою роль Церкви і Духовенства для загального ладу. Від виховної сили Церкви в якомусь краю чи народі, від напруженості виховної праці духовенства з молоддю та в проповіданні Євангелія і пояснюванні християнських чеснот у великій мірі залежить могутність батьківщини. Бо від цієї праці залежать громадянські чесноти громадян. Бо хоч моральність Євангелія є одна й та сама і в приватному, і в громадському житті, та все ж є чесноти і прикмети, що особливим чином мають важливе значення у виконанні громадянських обов'язків і у впливі одних на інших, який більше проявляється в публічному, ніж у приватному житті. У правилах пропонуємо А[рхи]єпархіяльному Соборові цілу низку таких чеснот. Всі вони є пристосуванням принципів справедливості і любові ближнього. Цими двома чеснотами мусить громадянин, беручи участь у провідництві, відзначатися від громадянина, що не виходить із границь приватного життя. До правильного орудування хоч би найменшої частини влади треба тих чеснот, яких вимагаємо від тих, що мають у руках провід. Це чесноти монархів і провідників.

У великій державі участь громадян у владі невелика, - обмежена виборами і голосуваннями, а все ж не раз важко загалу громадян мати таку ширину думки і серця, щоб кожен розумів і обіймав усі загальні потреби. Люди бувають цілком несвідомі потреби чи браків тих прикмет. Деякі громадяни Америки, противні демократичному ладові держави (а такими аристократами в Америці є вже рідкі нащадки тих емігрантів з Європи, що перші прибули до Америки, або які там осіли за століття або два) склали колись цікаву анкету, якої метою було переконатися у інтелектуальному і моральному розвитку громадян, покликаних конституцією голосувати і вибирати. Та анкета мала доказати, що дуже велике число тих громадян має про державну конституцію і адміністрацію держави поняття не більш розвинені, ніж у 10-літніх дітей.

Поза Церквою є ще інституції, що є добрими школами громадянських чеснот. Тими інституціями є родина, громада та добровільні товариства і спільноти людей. Вони є добрими школами

громадянських чеснот, бо це ті органічні клітини, з яких складається всенаціональний організм. Але такою школою можуть вони бути тільки тоді, коли користуються повною свободою і мають якісь вироблені традиції, які їх членам накладають громадянські обов'язки, вимагаючи від членів чеснот і прикмет громадян. Родина буває в деяких країнах спільнотою, що об'єднує не тільки батьків і дітей, але й цілі роди. Під батьківською владою голови родини залишаються не тільки його діти, не раз аж до смерті, але й брати і родичі, що тримаються спільноти роду чи клану за забезпечення різних у житті інтересів і потреб. Така родина є малою спільнотою. Вона може мати, мусить мати свої традиції, закони, звичаї, вироблені практикою довгих століть. Така родина була первісним зародком, з якого з часом повстали держави, бо такі родини природно, самим устроєм є давніші від держави, логічно попереджують державу. В деяких околицях Франції мають бути родини селян, що походять ще з часів Карла Великого, тобто мають за собою одинадцять століть організації та традиції.

В країнах, де держава повстала сама з гри і розвитку природних сил суспільства, тобто де її початок не є перемогою і здобуттям краю через інвазію чужинців, держава повстає так, що первісна клітина суспільного життя, найпростіший елемент родини, батьки і діти, об'єднується у вищий організм родових спільнот або громад. Коли громада має повну свободу, тобто коли держава лишає людям ту свободу, якої вимагає сама природа завідувати своїм добром, виховувати своїх дітей і дбати про всі спільні справи живучих разом людей громади, може ставати доброю школою громадянських чеснот. Кожний найменше освічена, найменше здібна людина може легко дійти до поняття відповідальності за той поступ, що відноситься до добра всіх у громаді, та до дбайливості про те добро. У громадському житті пізнає кожний, якою є важливою справедливістю, чесністю у використанні спільних грошей, ощадністю у видатках громади, відповідальністю за голосування, яким вибирається чи війта чи громадську старшину, яка це важлива прикмета – та цивільна відвага, яка велить щиро свою думку сказати, коли йде про загальне добро або співгромадян остерегти, навчити, а коли треба, то й скартати. Кожен учиться оцінювати авторитет, якого частина в ньому самому, послух для того авторитету, обов'язковість, тощо. Одним словом, усі цивільні чесноти в тому масштабі, в якому показуються в громадському житті, є образом того, чим ті самі прикмети повинні бути в державному житті.

Тому в устрою Батьківщини, мабуть, найважливішою справою буде: забезпечити громадам якнайбільшу свободу. Чи об'єднувати громади у більші спільноти, волості – це питання, на яке можна відповісти

тільки на основі дуже дбайливих дослідів громад і їх життя. Громада, майже так як родина чи роди, є спільнотою більш примітивною ніж держави, створеною перед нею, бо відповідає при родинному прямуванню людей, що разом на якійсь території живуть, щоб упорядковувати спільні свої справи.

Ще є і третя школа громадянських чеснот і третій рід більших ще цивільних спільнот, які неначе автоматично, себто з природи, видає зі себе людство. Люди мають природну потребу об'єднуватися між собою для досягнення тих цілей життя, яких одиниці, лишеної самій собі, трудно осягнути, в яких і громади не можуть нічого зробити. Зі самої природи людство подібне до ріллі, що видає зі себе цілу флору різних добровільних спільнот, які служать прерізним потребам і бажанням одиниць. Та флора відповідає природі людей, тому і в кожному народі вона трохи відмінна: часом буйна і пишна, як флора тропічних країв, часом скупа і марна, як у північних краях. Не можна не визнати, що людина мусить мати свободу об'єднуватися з іншими в усіх справах, у яких має право поступити самому. Що людині вільно робити в приватному житті, в тому вільно їй об'єднуватися в спільноту з іншими. Провідна влада мусить ту свободу боронити, давати їй напрям, допомагати їй і причинятися культурою ріллі до кращої продукції тієї флори стоваришень і спільнот. Немає сторінки людського життя і немає людської потреби, яка не могла б стати предметом якогось товариства. Ті товариства мають різні назви. Синдикатами називаються товариства, закладені для правної оборони і процесів. Тому в синдикати об'єднуються робітники, щоб захистити свої права від патронів, а захищають їх не тільки дорогою легальною, але й дорогою революції. Тому синдикалізмом називається також система революційних організацій робітників.

Усі ті перерізні товариства і спільноти родяться з добровільної ініціативи одиниць. Людина є єством суспільним (- зоон політikon -), як каже Аристотель, тобто має природний інстинкт, що каже йому шукати подібних до нього людей. У тих спільнотах чоловік шукає забезпечення потреб, яких не забезпечує ні родина, ні держава. Вони забезпечують людям взаємну допомогу, раду, спільність у змаганні праці, вони повстають поза діяннями державної влади і мають свою самоуправу, власну організацію, яка тим сильніша і здоровіша, чим більше пристосовується до природи. Вони є під наглядом держави, держава регулює їх взаємні відносини, перестерігає перед незаконними злуками або перед незаконним поступом існуючих злук і об'єднує їх усіх опікою, наглядом і проводом у свою єдність. Тому вони не тільки не є противні меті державного життя, але навпаки, допомагають у її осягненні. Вони такі різнорідні, як різні бувають цілі,

задля яких люди збираються в товариства. Є, чи можуть і повинні бути, спільноти рільничі, промислові, торговельні, наукові, літературні, мистецькі, кооперативи і синдикати різних фахів і працівників. Крім тих усіх спільнот людського суспільства, що мають природне право на свободу, сама верховна влада накидає силою суспільству цілий провідний апарат. З розділом влади на більші і менші відділи: райони, повіти, області тощо, які всі тим краще виконують своє завдання, чим більше під проводом центральної влади шанують права вільних суспільних одиниць і допомагають їм досягнути їх законні і правильні цілі. Організація наближується до організму тим, що всі колеса і коліщатка, з яких складається суспільне життя народу, уміє мудро провадити, не порушуючи нічим їхньої природної свободи і допомагаючи їм успішно в досягненні того, на що їх сили не вистачає.

Чи до правильного ділання такої зложеної машини, якою є життя великого народу, треба якихось провідників, які уміли б і могли б вести Батьківщину, маючи в своїх руках провід і вплив на загальне, і як можуть чи повинні бути вибрані чи вишикувані ті провідники? У цих питаннях різняться між собою прихильники систем: монархічної, олігархічної і демократичної. Роль висувати на перший план і віддавати провід одиницям, які вважає за найвідповідніші, може мати або монарх, або партія чи монопартія, або станова олігархія чи аристократія, чи вкінці те, що в демократіях становить загальні вибори, або публічна опінія.

Залежить від дуже багатьох природних прикмет чи хиб якогось народу і від історичного його розвитку, від традиції, яким чином у тому народі одиниці доходять до проводу. І в тому, може, лежать найбільші труднощі всенародного будівництва. Коли всі засади Євангелія є в народі загально прийняті, коли бодай велика більшість громадян живе християнським життям і поступає по велінню християнських чеснот, коли народ своїм життям і молитвою заслужить благословенство і поміч Неба, і коли в народі Церква свobodно виконує Богом дане посланництво, тобто проповідає Євангеліє і освячує народ та за нього молиться. Ті труднощі, що зв'язані з верховним проводом, розв'язуються мирно і, за Божою ласкою, корисно для загального життя. Але коли тих умов немає, а тому немає і Божого благословенства, на поверхню суспільного життя висуваються одиниці, нездібні бути провідниками, які тим самим приносять радше шкоду, ніж користь, бо замість дбати про загальне добро, вони шукають тільки заспокоєння свого власного самолюбства, тобто над загальним добром ставлять своє власне добро. І тоді мусять впровадити в будову хати безконечні непорядки. А що не можуть до того самолюбства признатися, мусять свій провід сперти на обман, на

брехню, на публічну "опінію загалу", яку самі через пресу викликають і обробляють, а не приймають як об'єктивний, від них незалежний факт. Тоді розумом досліджувані і представлені потреби поодиноких фахових груп людей заступають не раз цілком оперті на обман гасла, що домагаються не свободи, а сваволі, не братерства, а поневолення братів, не рівності, а переваги слабших і менше здібних. А систему такого хаосу, що веде до повного рабства, прикривають прекрасними гаслами: свободи, братерства і рівності. І розвагу замінюють демагогічними закличками, волю замінюють пристрастю, пристрасть доводять до шалу, усяке право заступають силою, зі своїх примх роблять обов'язкові для всіх закони, оборонців права і справедливості представляють фанатиками. Ніякої об'єктивної критики не сприймають, проповідь Євангелія стає для них небезпекою, свобода слуг. Божих нездійсненою претензією. Замість давати народові мудрий провід, що здійснює мету загального добробуту і щастя, вводять у суспільне життя роздори, домашні війни, нічим необмежену партійність і відзначаються шаленою захланністю на гріш, безсоромним хабарництвом, легковаженням людської одиниці, безнастанним погранням всіх її прав, безмірним бажанням у все мішатися, все по своїй фантазії порядкувати, крайньою нетерпимістю навіть проти братів – і незрозумілою ненавистю до всіх, що їх противниками називають. Бога відрікаються, Церкви не визнають; моральність для них – самоволя, закон для них – безправство.

Для якого ступеня український народ потрапить, коли Бог йому дасть вирішувати свою долю, уникнути всіх тих небезпек і дати українській суверенності такі форми, які запевнюють свободу громадян і непорушність національних кордонів Батьківщини, та оминуть всі небезпеки в тій праці, покаже щойно майбутнє. Ми, тобто духовенство Галицької області, мусимо виконати свій обов'язок і намагатися всіма силами спричинитися і молитвою, і радою, і – скільки приймуть наші брати нашу співпрацю – ділами помагати їм у праці, до якої вони не готові. Двадцять літ більшовицького режиму знищило безліч елементів, може дуже потрібних для розбудови Батьківщини, і на організм народу витиснуло тавро неволі, з якого не легко буде українцям духовно обтруситися.

Щоб по змозі всесторонньо з'ясувати собі труднощі, які матимуть ті, що будуть працювати над будовою, треба розглянути всі неначе конституційні елементи єдності, або розглянути всі доцентрові і відцентрові сили. Цими дослідженнями дійдемо до якогось бодай знання тих природних сил, які запевняють рідну майбутність, і тих сил руїнних, які будуть її великою небезпекою.

На чому ж опреться єдність хати? На національній єдності. Український народ є одним народом, дехто хоче навіть сказати – одним організмом, тому й належить йому стати і суцільним національним витвором. Але йдеться про те, щоб проаналізувати поодинокі елементи, з яких національність складається, і сили, які її розбивають. Що ж робить якесь число людей одним народом? Передовсім мова. Всі, що по-українськи говорять або, що вважають українську мову за рідну, будуть складати український народ. Безперечно, єдність мови є зв'язком, що об'єднує людей, але не завжди об'єднує їх у народи. Знаємо народи між собою дуже різні і між собою ворожі, які вживають одну й ту саму мову: у Великій Британії – англійці, шотландці та ірландці. До цього ж, англійські домінії і З'єднані Держави Північної Америки. Всі ті країни вживають англійську мову, і, може, за виключенням Ірландії, в останньому десятилітті всі вважають її за свою мову. Знаємо і народи, які вживають різні мови, а однак є дуже сильно побудованими національними і державними організаціями-організмами, як Швейцарія. Історія з'єднання в одну державу різних держав Німеччини і відмін німецької національності, як і історія з'єднання Італії в один народ і державу, вказує, як одна мова через довгі століття може не бути достатньою причиною до з'єднання в одну цілість тих, що нею говорять.

Крім мови, конституційним елементом національності буде, може, та стихійна, мало свідома воля всіх одиниць об'єднатися в одну організацію. Та воля є доказом тих різних прикмет чи характеристик народу, які інстинктивно пхають його до бажання бути одним. Скільки такого бажання в українському народі, досить важко сказати. Треба б у відповіді на це питання стерегтись судження інших самим про себе. Гарячий патріот має не тільки ту природну, стихійну, але й свідому волю стільки, що самий інстинкт веде його до думання, що так само задіяні будуть усі українці.

Змагань виробити таку волю або усвідомити інстинктивно дрімучу волю зроблено в останніх поколіннях у нас багато. У праці над народом було багато патріотизму. Об'єктивних дослідів незвичайно мало, щоб не сказати, що цілком їх не було. Здається без пересади, ніхто у нас із соціологів, політиків, етнографів не приглядався з лупою до народної психіки в одиницях і масах. Ніхто навіть не зробив поважних наукових дослідів над таким явищем, що можна його назвати глибокою раною чи язвою, яким є москвофільство. Без тих дослідів, на основі поверхневих тільки обсервацій можна сказати, що свідомість української національності повстає під впливом праці патріотів так легко і скоро, що треба б думати, що вона є виявом чогось, що глибоко лежить у психіці народу. Хоч з другого боку

почуття і пізнання ворожих сил, що бажають народ нищити, до деякої міри можуть підмінити ту психічну глибину.

Яке буде положення на Великій Україні тепер, після 20-ти літ більшовизму, годі сказати. Дуже можливо, що самостійництво буде ще зближене до федерації з Росією. Хто дивився уважно на те, як те самостійництво важко приймалося навіть в інтелігенції, як Центральна Рада довго не могла прийти до думки самостійності, той буде побоюватися, що від Полтави минули задовгі літа, щоб відразу можна було стерти їх пляму. Інстинкт національності та стихійна воля народу появилися, може, в повстанні проти гетьмана, але хоч той рух видавався прямо звернений проти думки федерації і прикмета самостійництва лишилася зовнішньою характеристикою УНР, то історія тих часів і тих рухів занадто нова, а спеціально соціологічно-психологічні дослідження занадто занедбані, щоб можна було сказати, що повстання проти гетьмана було виявом глибокої волі мати свою державу. Хіба назветься, з деякими публіцистами, стихійне хотіння мати свою державу "ірраціональним", і так назветься повстання, бо мусило бути в повній мірі ірраціональним, коли за такий короткий проміжок часу дійшло до руїни своєї держави.

Чи під більшовицьким режимом не змогли, може, ще сильніші від напряду федерації елементи розкладу навіть між тими людьми, що найщиріше бажають бути самостійниками, це покаже щойно майбутнє. На жаль, навіть з поверхневої обсервації нашого національного життя можна зробити кінцевий висновок, що є в душі українця глибока й сильна воля мати свою державу, але попри ту волю знайдеться, може, рівно сильна і глибока воля, щоб та держава була такою, якою хоче її бачити чи партія, чи кліка, чи група, чи навіть одиниця. Бо як же пояснити те фатальне ділення між собою, ті спори, роздори, сварки, ту партійність, яка нищить кожен національний справу?! Як пояснити психологію таких численних гарячих патріотів, яких праця має визначний руїний характер?! Чи перевагу візьмуть елементи позитивні чи негативні?

Це в частині пізнаємо, коли побачимо, чи Україна зможе вже не з'єднатися на релігійному полі, але чи зможе відректися від чисто московської, а навіть більшовицької нетерпимості, що рідного брата зненавидить, коли тільки він у справах релігії інакше думає, ніж ми. Нетерпимість проти гетеродоксів, поняття ортодоксії як ненависті, як спротиву буває у нас, на жаль, таким частим симптомом, що можна поважно побоюватись за майбутнє України; релігійні роздори не то, що не злагодять національних свар, а, може, зроблять їх ще прикрішими і глибшими. Хоч теоретично, видавалося б, що ще ніколи не було поєднання на релігійному полі таким легким, як є тепер.

Частина III

Що Церква чи Церкви відіграватимуть важливу роль в будівництві Батьківщини, про це не можна сумніватися. В християнських народах немає більшої виховної сили, ніж сила Церкви. То вона виховує народи, вона прищеплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина. Очевидно, робить це передовсім родина. Але й батьки-християни, виховуючи дітей, роблять це під проводом і за вказівками Церкви. То вона, проповідуючи Євангеліє, безнастанно нагадує батькам їх обов'язки і різні сторінки їх праці з дітьми. Та праця батьків і Церкви безконечно важка, вона вимагає довгих змагань, безлічі жертв, прикладу цілого життя, безнастанної дбайливості і чуйної уваги на всякі прояви життя дитини. Доки із дитини виросте громадянин, свідомий усіх своїх обов'язків перед Богом, родиною, ближніми і Батьківщиною, доки з дитини зробиться повнолітній, повноправний і свідомий чи мудрий громадянин, треба безмірної праці. Скільки ж її треба для того, щоб виховати ціле суспільство, увесь народ?! Доки весь народ перейметься наукою Євангелія і кожна одиниця в народі буде таким повноправним і свідомим громадянином, треба праці Церкви і родини через довгі століття. Культура, плекання тих овочів, якими є людські одиниці, є такою, що тільки у виключних і рідких випадках вдається виплекати яблуко цілком здорове і шляхетне. Навіть при старанній культурі, при оброблюванні землі за всіма приписами городнього мистецтва, кожне яблуко є трохи зігнилим, і треба багато зусиль для того, щоб дійти до малого числа здорових і гарних овочів. І це цілком природне, бо в кожній деревині і в кожному овочі є щось із тієї їді, що в народах є елементами розкладу, щось із того, що веде народи і держави у руїну.

А все-таки, праця Церкви хоч важка, та не безуспішна. Коли Христова Церква і проповідь Євангелія поєднає і найзавзятіших ворогів та спричинює, що люди, які живуть у різних, від себе далеко віддалених країнах, у найбільше противних собі підсоннях, а ще додаю – віддалених від себе на довгі століття, так єднає, що робить їх братами, ближчими, щирішими, щиро себе взаємно люблячими братами, – чого ж не зможе зробити з людьми, що до одного народу належать і хочуть бути одним! Кожного дня християнство засвідчує ту силу Євангелія. Вона спричиняє, що, читаючи, наприклад, писання людей з V-VI ст., що жили в Єгипті, в глибокій, недоступній пустині, відразу, від першого речення пізнаємо в них рідних і близьких нам братів. Церква найбільшого багача і найбільшого жебрака, могутнього царя і простого солдата так об'єднує в одне, що на них здійснюється та воля Христа Спасителя, що прийшов Божих дітей, роз'єднаних і розкинутих,

зібрати в одне (див. Йо. 11, 52). Того єднального впливу Євангелія повинен і український народ засвідчити в цій, такій важливій добі своєї історії, в якій треба йому єдності, як ще ніколи перед тим.

Український народ через довгі століття належав до різних держав, був розділений різними культурами. Бог дав йому землю, що лежить на пограниччі двох культур між собою ворожих, майже собі ворожих: східної і західної. А що належать і до різних віросповідань, можна б поважно побоюватися, що й Церква не зможе проти цих роздорів виявити в українському народі своєї єднальної сили, сповнити свого післанництва.

Треба нам також визнати, що деякі симптоми роз'єднання, які спостерігаємо в усіх віросповіданнях і Церквах, до яких українці належать, кажуть боятися, що відосередні сили, сили роздору і роз'єднання, можуть показатися і в релігійному житті більшими і сильнішими, ніж доцентрові, єднальні сили. Зрештою, не що інше розірвало і розділило на частини Христову Церкву, як та перевага відцентрових сил, яких так багато в людстві.

Більшість українського народу належить до Православної Церкви і більше ніж 200 літ була до краю підпорядкована проводу неканонічної і нецерковної, а царської інституції петербурзького так званого Святішого Синоду. Друга частина українського народу розірвала зв'язки із Православною Церквою і утворила Автокефальну Українську Церкву, яка духом ще має вірних собі, може, більшість українців на великій Україні. Третім віросповіданням українців є так звана Греко-католицька Церква. До неї належать ті з українців, які, зберігаючи всі передання і звичаї в обрядах, в літературній мові і церковній дисципліні визнають вселенську віру і підпорядковуються верховному проводові Римського Престолу. Є в Україні і поважне число українців-католиків латинського обряду, себто українізованих колись поляків або потягнених до віри і західного обряду українців. Вкінці, є і поважне число різних сект, які всі вийшли з так званого протестантизму і між собою відрізняються більше або менше.

Мало який нарід так у релігійному житті поділений, як наш народ, а в тих поділах живуть і діють глибокі антагонізми, що ціле людство роз'єднують на табори, які вічно між собою ведуть завзяту боротьбу і себе взаємно вважають запеклими ворогами. Такі антагонізми, як ті, що ділили Візантію і Рим, Москву і Європу, Схід і Захід, католиків і протестантів, зібралися на українських землях, щоб братів, дітей одного народу й одної землі, роз'єднати і впровадити між ними роздори, ворожнечі і взаємні, виглядає, безконечні непорозуміння. Усі ті антагонізми йдуть від різності держав, до яких належали українці,

та на різних, може, етнографічних типах чи расах, з яких змішання колись повстав український народ, і об'єднуються з тими відцентровими силами, що, може, ще дримають на дні української психіки. З цього виходить, що кожен, у кого тільки добро України лежить у серці, мусить мати своїм обов'язком працею життя спричинятися до множення елементів єдності, і до усування елементів роздору. Виглядає, що в цьому твердженні немає ніякого перегину.

Ясно, як на долоні, що Рідна Хата не повстане, якщо не буде українського моноліту, коли українці-самостійники не зможуть обходячи всі різниці, які їх ділять, завести між собою якнайбільшу єдність. Тієї єдності Україні треба, а та потреба накладає на нас усіх обов'язок і від сповнення того обов'язку залежить майбутнє Батьківщини. Якщо хочемо всенаціональної Хати, бажанням глибоким і щирим, якщо та воля не є тільки фразою, ілюзією, то вона мусить проявлятися на справах, і ті справи мусять вести до єдності. До єдності в усіх напрямках, тому й до релігійної єдності.

Ту релігійну єдність, може, вдасться досягнути легше, ніж могло б видаватися, бо нас усіх, тобто всі різні віросповідання, ділять не питання особисті, не взаємні кривди, не різні поняття про патріотизм чи державу, не суспільні різниці класів чи маєткового стану, не різні програми – все те поміж нами або одне й те саме, або в усіх цих речах різнимось хіба тільки в дрібницях. Різні українські політичні партії роз'єднані важкими питаннями про державний устрій, роз'єднані бажанням впливу на маси, волею переперти якісь свої, глибоко і всесторонньо обдумані політичні і суспільні переконання. Ніщо подібне не роз'єднує віросповідань і Церков України. Нас роз'єднують питання, що були актуальні 1000 або 500 літ тому назад між Візантією і Римом, між Римом і Німеччиною чи Англією, зв'язаних з ними "істинно-руських" буде в нас довше тривати й мати актуальніше значення, ніж у Москві.

Супроти цього ми, греко-католики чи православні (так називаємося в обряді) вселенської віри, з уваги на добро наших вірних, простягаємо руку до згоди і всім українцям пропонуємо програму релігійного примирення. Під такими умовами: кожен із нас, або радше кожне віросповідання наше, прийме і зробить усі можливі тільки уступки. За можливі уступки вважатимемо ті, на які совість дозволяє. Далі не годиться йти, бо релігія, хоч якою вона є важливою в народному і державному житті, це справа з Всевишнім Богом. Тут йдеться про наші обов'язки перед Богом, про послух Його святому Запові, про службу, що Йому належиться – Всевишньому і Всемогучому, в якого руках доля народів. Поступати завжди за веліннями сумління – це обов'язок, який ми всі мусимо визнавати, який мусимо виконувати без уваги на віросповідання, до якого належимо. Віру в Його святе Об'явлення, в

небесне походження Євангелія зробити залежну від яких-небудь людських міркувань, це було б провиною перед Всевишнім Богом, це були б негідні й недоцільні поступки.

Поза тим, що є велінням сумління, широке ще поле лишається до взаємних уступок. У розв'язці питань, як далеко ті уступки можуть йти, треба українським Церквам і віросповіданням самим вирішувати, не лишати їх вирішення чинникам українському народові чужим, а може й ворожим. І тому треба добре обдумати, що нам совість дозволяє.

Дивним збігом обставин Церкви установлені на українських землях знаходяться по чотирьох століттях у такому самому положенні, в якому вони знаходилися в другій половині XVI століття. Єпископи тодішньої Київської Провінції, що обіймала усі українські землі, з Холмщиною, Підляшшям і Поліссям та з Білою Руссю, піддані до того царгородському патріархові, опинилися в такому положенні, що зрозуміли необхідність розірвання з царгородським престолом.

Від сотки літ єрархи того престолу стали покірними слугами турецької влади. Київську Митрополію занедбували вони, а являлись на Русі через своїх делегатів тільки для того, щоб збирати данину і церковні податки. Хаос у нашій церковній провінції був дійшов до крайності, а наші єпископи не мали надії на те, щоб могли дістати з Царгороду якусь допомогу для відновлення й реорганізації. Сам патріархат царгородський проходив протягом півтора століття дуже глибокі й тяжкі потрясіння. На патріаршому престолі кожні декілька літ проходила зміна. Від здобуття Царгороду турками (29.V. 1453) до кінця XVI ст. патріархат 30 разів переходив із рук в руки. Турецькі султани, ставши спадкоємцями візантійських імператорів, хоч патріархам залишали досить свободи в завідуванні Церквою і навіть у цивільних справах, то безоглядно, задля якої-небудь причини, скидали патріархів із престолу. За ті 150-ть років засідало на патріаршому престолі 24-и патріархи, десять разів патріарх був скинений з уряду, багатьом самі греки закидали симонію. Такса за підтвердження вибору, якої вимагали султани, кілька разів збільшувалась із 500 золотих монет на 1000, а потім на 3000. Кандидати на престол випереджували один одного в обітницях додавати до тієї суми добровільні пожертви, щоб отримати для себе ласку султана.

Те дуже сильно зменшило авторитет царгородських патріархів на Русі, бо коли зuboжілій грецькій Церкві важко ставало оплачувати витрати і дари за підтвердження вибору, патріархи безнастанно висилали своїх делегатів для збирання податків і різних такс у наших єпископів і народу. Сильно підупав авторитет Царгороду і тому, що коли Іван

Грозний звернувся був до візантійської Церкви про підтвердження титулу царя, патріарх з одним митрополитом сфальшував декрет собору візантійської Церкви, отримавши від царя за грамоту відповідну суму грошей. Коли цей обман вийшов на денне світло, патріарх був скинутий із престолу Собором, на якому засідало 60 єпископів (15.1.1565), але вся подія не могла не понизити авторитету "екуменічного" патріарха.

Але більше, може, ще, ніж усі ті промахи, до занепаду авторитету Царгороду спричинилося утворення російського патріархату. Бо було воно з боку Царгороду майже зреченням своєї влади на користь Москви. Вже з хвилини, коли не стало в Царгороді васілевса, забракло влади, що мала в візантійській Церкві надзвичайно важливе значення, важливіше від самого патріарха. Цар призначав і скидав патріархів, зберігаючи щодо призначення тільки формальний вибір синоду. Будь-яке рішення патріарха сторони могли завжди оскаржити у вищому трибуналі царя, що й у теорії багато хто визнавав за канонічну інституцію (пор. Валсамон, Р. О. 137, 1311). Коли московський великий князь Іван III одружився з наслідницею Палеологів Зоєю (1472), почала московська Церква вважати себе спадкоємицею царгородської. А коли Іван IV Грозний коронувався на царя (16.1.1547), то достоїнство царя вимагало неначе достоїнства патріарха в Москві. Борис Годунов намагався добути те достоїнство від антиохійського патріарха Йоакими, що збирав на Русі і в Московщині милостині (1556), а коли та перша спроба не вдалася, отримав згоду царгородського патріарха Єремії, присутнього тоді з таких самих причин, що і Йоаким у Москві.

Утворення патріархату в Москві було другим важливим кроком в отриманні Москвою спадку Царгороду. Від тієї хвилини усі прихильники московської Церкви почали говорити про Москву як про "третій Рим" і всовувати московського патріарха у відому і часто візантійськими богословами і каноністами повторювану теорію так званої пентархії, яка представляла Церкву як тіло з п'ятьма головами, в яких головувала верховна влада над цілим християнством. У тій пентархії заступала Москва неначе місце Риму, а безпосередньо і місце Царгороду. Вимагаючи від Царгороду визнання й схвалення московського патріархату, не могли тієї претензії ясно висловлювати, тому й не могли досягнути визнання московського патріарха на першому місці між східними патріархами і мусили вдовольнитися п'ятим місцем після єрусалимського, визнаного для Москви на двох царгородських соборах (1590 і 1593).

Коли так справи стояли, тобто коли вся російська Церква довершила своє незалежнення від Царгороду, чи ж зі сторони нашої київської єрархії не була оправдана воля піти частково за прикладом Москви,

себто усунути від влади Царгороду, але зробити це не так, як Москва – в душі самолюбства й імперіалізму, а в душі християнської покори й авторитету, тобто усунути з-під влади Царгороду та підкоритися владі Риму? Наші владиками були тим більше мали право так зробити, бо найкращий каноніст і правник Східної Церкви, антиохійський патріарх Теодор Валсамон (XII ст.), зрештою противник Риму, як антиохійський патріарх гарячий прихильник пентархії в значенні цілковитої рівності всіх п'ятьох патріархів, мусив усе-таки між ними визнавати ту різницю, що тільки від присудів Царгороду і Риму не визнавав відклику до ніякої іншої вищої інстанції (пор. Р. О. 137, 1307).

Усі православні єрархи Київської Митрополії ставали перед питанням, чи можна і як зірвати канонічний зв'язок, яка єпископа чи митрополита в'яже зі своїм церковним зверхником. Досліджуючи положення української Церкви, візантійської Церкви і Римського Престолу, єрархи Київської Митрополії пригадали собі, що 100 років до того, за митрополита Ісидора, вся візантійська Церква з царем Палеологом, царгородським патріархом і всіма представниками візантійської Церкви проголосили як правду Богом об'явлену, що Римський Архієрей є між Москвою і Польщею, може між російськими слов'янофілами і західниками. У всій нашій літературі майже сліду немає від дискусії про ті проблеми. Ми прийняли на слово і дорогою спадку від зовсім чужих нам світів роздори, зроджені з тих проблем. Чи ж любов Батьківщини, спільне добро і спільний інтерес всього нашого такого бідного й поневоленого за декілька століть народу не будуть в нас сильніші від усіх тих спорів? Чи ж теорія російського слов'янофільства має над всією Церквою правдивий примат судової влади? Той Вселенський Собор, який за вселенський усі греки тоді визнали, відбувся у Флоренції в літах 1438—39. Декрети того Вселенського Собору підписав митрополит Ісидор, і рішенням того Собору українська Церква залишилась вірною так, як це в тих обставинах було можливо. Москва з великим князем Василем розірвала тоді канонічний зв'язок, що об'єднував її і піддавав під судову владу київських митрополитів.

З перебігу цілої історії українські єрархи Київської Митрополії прийшли до переконання, що мають не тільки право, але й обов'язок відірватися від царгородського престолу, що таким своїм поступом роблять тільки те, що сам царгородський престол зробив під патріархом Керуларієм. Хибний крок патріарха вони тільки направляють, бо, рішаючи розірвати канонічний зв'язок із Царгородом, вони підтримують чи наново нав'язують зв'язок із Вселенською Церквою і її зверхником Римським Архієреєм. Зриваючи зв'язок із

Царгородом, зробили це не іменем цілковитої незалежності кожного митрополита від вищої влади (такої засади християнська Церква ніколи не визнавала правильною), розривали її не в ім'я самолюбства, не в дусі бунту, а в імені послуху й покори.

В подібному положенні знаходяться сьогодні єрархи Церков на українських землях. Можуть думати не без причини, що залежність від московського патріархату не вдасться погодити з їх обов'язками перед своїм народом. Залежність Церкви від Москви мусила б навіть при найбільшій зичливості патріархату зробити Церкву, а через те й проповідь Євангелія підозрілою українським патріотам. Але єпископові розірвати зв'язок зі своїм зверхником, це річ, котру ціле церковне передання осуджує, коли воно зроблене в ім'я самолюбства і в ім'я невідомої Церкві засади незалежності кожного єпископа. Таке положення буде для єрархів на українських землях нагодою розглянути положення Церков і цілої церковної історії. Може дійдуть вони до того самого переконання, до якого прийшли їх попередники у XVI столітті. Греко-католицькі єпископи, тобто українські єпископи, що тримаються вселенської віри, є наслідниками тієї єрархії XVI століття. Якби не насильне знищення нашої Церкви царицею Катериною, Миколою I та Олександром II, тобто якби не одинокий у своєму роді, тільки царатом практикований спосіб навертання народу нагайкою і батоном, населення українських земель було б досі тим, чим хотіли його мати його єрархи в XVI ст., тобто було б вірне переданням митрополита Ісидора, царгородського патріарха Йосифа і всієї візантійської Церкви, що прийняла за догмат віри примат судової влади Римського Архієрея. Воно було б зберегло обряди, звичаї, національне передання так, як ми його зберегли, було б тільки науку віри доповнило наукою Вселенських Соборів, що після семи перших проголошували, боронили, стерегли і розвивали науку Божого Об'явлення. Ми, що зберегли передання української єрархії XVI ст., стверджуємо, що її рішення принесло нашому народові і Церкві необмежені добра. Через злуку із Вселенською Церквою і західною культурою ми отримали силу зберегти наш народ і наші традиції від противників, що нам їх відбирали. Історія нашої Церкви від кінця XVI ст. є доказом цього, є нашим виправданням перед усіма закидами, які нам роблять. Бо вороги нашої Церкви, які під кінець XVIII і продовж XIX ст. використовували нагайки і батогови для відриву нашого народу від єдності зі Вселенською Церквою, вживали і наклепи, щоб нашим вірним представити працю наших попередників і нашу як шкідливу і противну національним потребам українців.

Коли під час великої війни царські війська зайняли Галичину, багато українців і самих великоросів могло переконатися, до якого ступеня

було фальшивим все те, що в російській церковній літературі про нас "уніатів" писали. В безконечних брошурах і статтях по різних часописах і журналах усе уніати були представлені як зрадники своєї Церкви і народу та просто повторювалося твердження, що уніати втратили обряд і національність. Були в царській армії українці і щиріші росіяни, що просто признавалися до того, що так про нас думали, і були здивовані, як бачили, що ми в обряді не вживаємо польської мови і що зберігаємо обрядові приписи точніше від самої синодальної Церкви. Коли після 25-и літ російська армія знову зайняла наш край, другий раз могли і українці і щиріші росіяни переконатися про наклепи, стало і з умислом поширювані проти нас у всій російській церковній літературі. Сьогодні можемо сказати, і тисячі українців підтвердять правду про те, що твердимо: організація нашої Церкви є цінним добром українського народу; вона для народу є цінною і великою силою.

Єрархи на українських землях поставлені сьогодні у те саме положення, в яке були поставлені під кінець XVI століття. Коли бажають розв'язати по Божому і для добра українського народу проблеми, які їм накидає положення, повинні становище нашої Церкви так мудро і без упередження досліджувати, щоб всесторонньо здати собі справу про те, які наслідки принесло нашій Церкві рішення єрархів XVI століття. А можна сказати, що коли б архієреї на українських землях мали над тим задумуватися, як допомогти своєму народові розбудувати всенаціональний моноліт, навіть тоді, коли не було б історії й історичного виправдання з'єднання Української Церкви з Західною, на першому місці архієреї мусили б собі знайти спосіб між собою з'єднатися. Між тими архієреями одні підлегли московському патріархатові, інші розірвали з ним, але разом із ним і із існуючою в Православній Церкві засадою і правдою віри про потребу єпископської хіротонії, інші належать до польської автокефальної Церкви чи автокефальної Церкви в Г.Г., або, розриваючи з нею, підпорядковуються московському патріархові, забезпечуючи собі автономію, інші, вкінці, є незалежні від ніякої патріаршої влади, а приймають тільки ту, до якої зобов'язує вселенська віра. Усі ті архієреї, що хотіли б успішно для свого народу працювати, мусили б думати про те, щоб якимсь чином між собою поєднатися.

Усі признаємо і проповідуємо як правду Богом об'явлену, що Христова Церква є одна. Самому поняттю Церква противиться поняття церковної влади так розділеної, що в кожному архієреєві, в кожній єпархії чи церковній провінції є частина тієї влади, незалежна від всього організму Церкви. Організація, яку Христос дав Своїй Церкві, мусила бути така, щоб усіх єрархів, як і всі народи світу, так в одне

зв'язати, щоб та організація могла виконати завдання Христа, "щоб Божих синів, що були розсіяні, зібрати в одне" (Іо. 11, 52). Христос мусив Своїй Церкві надати таку організацію, щоб мала силу і прикмети правдивого організму. Завдання її було таким безконечним і таким важливим, що вимагало побудови на природних прикметах людства. Те людство, здегенероване внаслідок первородного гріха, було втратило всякі сліди духовної єдності, було купою піску, в якій кожне зеренце не тільки не зв'язане органічно з іншими, але й у боротьбі з іншими. Бо коли стан людського суспільства деякі філософи описують як боротьбу всіх проти всіх, то в тій дефініції є щось із правди. Може, не обов'язково до слова "всіх", тобто не кожна одиниця є в боротьбі з іншими, і не з природи, а після занепаду. Людство впало до того ступеня, що більші, або менші суспільні одиниці, часом окремі, часом родини, а вже певно більші суспільні групи вічно поміж собою ведуть війну. Треба було того самотнього людського генія, в якому були укріті всі Божі скарби розуму і мудрості (див. Кол. 2. 3), щоб сотворити план відновлення й відбудови затраченої гріхом єдності людства. Що така велична ідея не могла здійснитися в одному чи кількох поколіннях, що не могла здійснитися в одному народі чи расі, це річ очевидна. Але не менш очевидне й те, що така була і є ідея Христа. Кожна Христова ідея віддалена від думки людей, що не то одна людина, але й усі наймогутніші генії людства, якби їх зібрати в один розум, не могли б усіх думок і ідей Христа зрозуміти і осмислити. Так само, як не уміли б, не змогли б осмислити і зрозуміти план поступу, наміченого на десятки, а може й сотні століть.

А таким є плян єдності, який мав Христос. Він здійснений чи здійснюваний від 20-ох століть, але в якій маленькій частинці, як далеко ще до повного здійснення, коли, очевидно, те повне здійснення не до осягнення тут, на землі, а можливе тільки у вічності. А мимо всього, метою Христової праці є, без сумніву, єдність людей, і початковим здійсненням тієї єдності є єдність Церкви. І без сумніву, найвищим бажанням Христа, тим бажанням, у якому всі скупчувалися, яке є синтезом всіх Христових бажань, є те, яке виказав у Своїй архієрейській молитві перед мукою: "Та не тільки за них я благаю, але й за тих, що за їхнього слова увірують у мене, щоб усі були одним, як Ти, Отче, в мені і я в Тобі, щоб і вони були в нас одним, щоб увірував світ, що Ти мене послав" (Іо. 17. 20-21). Христос виразно каже, що людям "передав" Своє діло, Свою науку, Свої Таїнства, "щоб були одним як і ми одне"; "я в них, а Ти в мені, щоб були досконалі в одне". Коли Христос так бажав єдності, то неможливо, щоб те Його діло, яке Він називає Своєю Церквою, те діло, через яке і яким Христос мав дійти до Своєї мети, та Церква, яка мала здійснити ту мету і над тією

єдністю працювати, була так побудована, щоб зв'язок поодиноких її частин зі собою була слабка і так легко давалася розбивати.

Коли дивимося на ціль Христа – з'єднати все людство в Своїй Церкві, то наперед, тобто ще не читаючи Євангелія й Апостольського Передання про єдність, яку дійсно, історично Христос дав Своїй Церкві, зі самого наміру Христа, який, очевидно, виказаний у Євангелію, мусимо сказати, що та єдність Церкви мусить бути сильна, глибока, щоб в одне зв'язати всі народи світа. Та єдність мусить бути вселенською єдністю, або іншими словами, характеристична прикмета Христової Церкви – єдність – є з природи речі об'єднана з іншою прикметою тієї Церкви – вселенськістю.

Могло б видаватися, що національні Церкви будуть мати єдність у вищому ступені, ніж Вселенська Церква. Вони ж до прикмети єдності Христової Церкви додають єдність, яка об'єднує членів народу в одне – національність. Якщо йде про ті національні Церкви, що є частинами Вселенської, то можна сказати, що вони дійсно дають своєму народові якусь єдність сильнішу від тієї єдності, що повинна і може об'єднувати між собою всі народи світа. Але якщо йдеться про ті національні Церкви, що не є частинами Вселенської Церкви, то треба сказати, що вони не запевнюють своїм народам просто ніякої єдності, може навіть вони причиняються до поглиблення і загострення внутрішніх роздорів у народі.

Цього учить нас історія. Візьмемо кілька прикладів: Протестантизм, виразно національна Церква, в останньому столітті так розбився, що з нього повстали деномінації, – як кажуть американці, – віросповідання без числа. Можна сказати, що важко знайти кількох протестантів, яких релігія об'єднувала б у одне. Під впливом протестантизму народ розбивається в порошок, витрачається будь-який духовний зв'язок, що об'єднує одиниці у якісь більші спільноти.

Російська синодальна Церква була теж типом національної Церкви, хоч дивною нелогічністю радо себе саму називала також вселенською. Та нелогічність справді робила можливим відчитування, в добрій вірі, нікейсько-царгородського символу віри, вона дозволяла теж російським патріархам, прихильникам православ'я, самодержавства і патріотизму "єдиної неділимої" вважати себе за виключенням високо духовно стоячих християн. З поверхового досліджування єдності православної російської Церкви можна було думати, що вона з Божої волі є одною і що дійсно єднає в одне всіх росіян. Та так могло видаватися тільки тим, що поверхово думали. Існування розколу і сект, які множилися з кожним століттям, доказували, що та духовна і Церковна єдність російського народу була тільки підтримана рукою

автократів і його уряду "святішого синоду". У хвилину занепаду царату виявилось, що російська Церква не мала такої єднальної сили. Вона в повному значенні слова розпалася на куски, яких не місце обговорювати, бо це явище загально відоме. Так у Росії, як і за кордоном, православні російської Церкви так розмножилися, що великороси, які розсіяні по світі, всюди, де їх тільки кільканадцять, між собою різняться канонічною приналежністю до різних Церков.

На жаль і на наше нещастя, українська Церква ділить з російською ту недугу, і та недуга доведе народ до повної руїни, якщо представники українських Церков не знайдуть способу поєднатися. Те розбиття є тим сумніше, що воно не тільки є для християнства, представленого в Україні різними напрямками й віросповіданнями, цілковитим браком єдності і єднальної сили, але й тим, що таке християнство, або християнство так представлене, ділить і розбиває. А це на підставі ось таких цілком основних принципів: усі християнські віросповідання признають засаду, що не годиться християнинові, а тим більше душпастирю розривати зв'язок, яка його об'єднує із Церквою. Всі Церкви визнають тяжким гріхом проти християнської праведності гріх "розколу", схизми. Такий стан, у якому різні віросповідання повстали з якогось одного колись розділення-роздору є наслідком якогось первісного розколу-схизми, триває і далі між прихильниками різних віросповідань (хоч і несвідомо, і без провини їх) та далі їх розбиває. Тієї недуги – розколу – набрався український народ з обох боків: від Візантії і від Москви. Та недуга проявляється у тому, що рідного брата людина, зрештою шляхетна і добра, назве ворогом, коли він тільки іншої думки. Гетеродоксів ненавидять усі розкольники, а ненавидять тому, бо ті несвідомо пригадують їм недугу.

Якщо християнські різні Церкви в Україні мають сповнити завдання: дати українському народові єдність, – мусять позбутися того духа розколу і ненависті, який спричиняє те, що українець українцеві – ворог. Усі, скільки нас є, мусимо зробити все, що можемо, щоб помиритися і в собі самих побороти дух розколу і ворожнечі проти братів. Наші єрархи, поставлені історичними обставинами перед питанням зірвати канонічну зв'язь, яка їх лучить із тими Церквами, до яких належать, мусять зробити це так, щоб тієї зв'язі не зривати дорогою розколу, не зривати в ім'я самолюбства чи імперіалізму, а в ім'я любові, християнської покори і церковного авторитету. Мусять також і на те уважати, щоб, зриваючи канонічну зв'язь, не втрачали того, що в тих матірніх Церквах було вселенським, здоровим і благодатним, а тільки те, що в тих матірніх Церквах могло бути противне вселенській вірі і апостольським Переданням.

Очевидно, ми, греко-католики чи Українці вселенської віри і византійсько-слов'янського чи східного обряду, стоїмо на тому від Берестейського Собору, що наша тодішня єрархія правильно поступила, розриваючи з Царгородом і Москвою, а приймаючи вселенську віру і піддаючись Римським Архієреям. Три і півстоліття нашого національного досвіду при найтяжчих умовах доводять це. І коли Боже Провидіння так зарядило, що поміж українцями, бажаючих здійснення нашого національного ідеалу соборної, самостійної своєї Хати, є всі українці західних українських областей, і коли вони в патріотичних почуваннях є не останніми, а навіть бажали б бути першими в жертвах, то українці інших віросповідань повинні з цього скористатись і з нашого прикладу навчитися виправити браки й хиби, накинені нам довголітньою неволею, а єрархи різних православних Церков повинні піти за прикладом наших єрархів з XVI століття.

Таке глибоке переконання всіх Українців вселенської віри, за виключенням, може, людей малої, або ніякої віри. Таке наше переконання, – не тому, що, може, вважаємо себе за найліпших, ми свідомі своїх браків, ми знаємо свої хиби і хочемо над ними працювати. Простягаючи руку до примирення, запрошуючи наших братів до обговорення релігійних справ, ми готові до поступок, до всіх можливих, на які совість нам дозволить. Нехай переконують нас у тому, що ми в XVI ст. розірвали канонічний зв'язок із Царгородом в дусі самолюбства і розколу. Хай переконують нас, що російська віра є вселенською, хай докажуть нам, що ми від тієї віри відступили і що ми є єретиками, хай покажуть на Вселенський Собор, який учить, що Пречиста Діва почата в первородному гріху, що Римські Архієреї відірвалися від Царгороду в дусі розколу і самолюбства та впали в єресь, і тоді признаємо їм слушність.

Але коли ми їм докажемо, що православ'я, якого їх учив московський Синод, є тільки частиною вселенської віри, що має примішки правдивих єресей, признаних самим митрополитом Могилою і всією Українською Церквою XVI ст., коли їм викажемо, що московський Синод впроваджував їх у блуд, що в їхніх богословських школах формальні єресі представляли як науки Православної Церкви, хоч не могли довести, якими Вселенськими Соборами ті науки були проголошені, коли ми їм викажемо, що російська синодальна Церква нав'язувала духовенству обов'язок доносити до поліції на християнина, який у сповіді обвинувачував себе у гріху проти держави; коли їм докажемо, що поняття синодальної Церкви про саму Церкву є таке, що більше роз'єднує, ніж єднає, коли докажемо, що в духовних академіях російського царства викладали учителі напівпротестанти науки православні, коли їм на багатьох прикладах

викажемо, що синодальна Церква наклепами проти нас, уніатів, виробляла в них ненависть до рідних братів, коли з історії православної Церкви від занепаду царату покажемо, скільки в ній було тієї недуги, яка роз'єднує, недуги руїни, розколу, і якої треба нам українцям передовсім боятися, – тоді нехай будуть щирі самі з собою та хай приймуть руку, протягнуту до примирення. Від такого примирення не ми, а вони самі більше скористаються. А передовсім скористається весь народ. При відновленні Київської Митрополії та при майбутньому, дасть Бог, піднесенні київського престолу до достоїнства патріархату, ми ж будемо канонічно підлеглі тому патріархатові, коли той патріархат визнає владу Вселенського Архієрея, а цим патріархом буде хтось із їхніх єпископів, а не з наших. А зиск передовсім буде від того, що принесуть українському народові ту єдність, якої йому тепер треба і без якої легко буде його паразитам ще довго над ним панувати. Вони скористаються ще і в тому, що в церковній єдності будемо всі мати не тільки силу, але й приклад, як повинна виглядати національна єдність. Із будови одної, святої, вселенської, апостольської Церкви будемо мати можливість учитися і отримувати досвід, якою має бути суверенна провідна могутня єдність українського народу.

Писав в грудні 1941 р.

АНДРЕЙ, Митрополит

ЦДІАЛ, Бібл., інв. №756, Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького до духовенства (З декретів АЕп Собору 1942 .), Львівські Архієпальні Відомості, [ЛАеВ], Львів, 1942, с.1-19.

Інф.: ugcc.sebastopol.ua